

הרב יהודה שביב

וידוי על חטא וידידי מעשר

ראשי פרקים

- א. בין וידוי לוידוי
- ב. המשותף לוידוי על חטא ולוידוי מעשר
- ג. מצוות מסיימות
- ד. מודה על העבר ומבקש לעתיד לבוא

א. בין וידוי לוידוי

שני וידויים הם: וידוי על חטא וידידי מעשרות.¹ הראשון, זמנו בכל עת לפי הצורך (בעת תשובה על חטא), ובכל יום למנהג עדות המזרח ומתפללי נוסח ספרד, וביותר לתקופת השנה, עת קרבים ובאים הימים הנוראים. ואילו השני אינו נוהג אלא אחת לשלוש או לארבע שנים.²

אך לא רק בעיתוי נבדלים השניים, אלא גם במהות, והם נראים ממש הפכיים זה לזה. בוידוי על חטא מתוודה האדם מישראל על חטאיו ופשעיו ומבקש סליחה וכפרה, ובוידוי מעשר הוא מתוודה על שנהג כשורה ועשה את כל אשר צריך היה לעשות מבלי לחסר דבר. בוידוי על חטא הוא מודה כי אשם ובגד וגזל וכו', ואילו בוידוי מעשר הוא מצהיר כי לא עבר על אחת מן המצוות הקשורות למעשרות.³

1. לשון וידוי מצינו לגבי שניהם במשנה: "כל היום כשר... ולוידוי פרים ולוידוי מעשר ולוידוי יום הכיפורים" (מגילה פ"ב מ"ה).
2. "אין מתוודין וידוי זה אלא אחר השנה שמפרישין בה מעשר עני... אימתי מתוודין? במנחה ביום טוב אחרון של פסח של רביעית ושל שביעיה." (רמב"ם הלכות מעשה שני יא, ב-ג).
3. ההיפוך שבשתי ההוראות בזה גדול יותר מאשר נראה לכאורה ההיפוך בין וידוי להודאה. היפוך שהעמיד עליו מרן הראי"ה קוק בעולת ראייה ח"א עמ' א בדבריו ל'מודה אני': "ההוראה הלשונית של חובת הודאה בביטוי 'מודה' בייחוד, משותפת היא להודאה

וידוי על חטא ווידוי מעשר

נמצא כי בערך בזמן שבו מתחילים ישראל להרבות בסליחות ווידויים, בו בזמן הם קוראים בתורה בפרשת כי תבוא על וידוי מסוג אחר.⁴

אבל לא זמנו של זה כזמנו של זה. שזמנו של וידוי על חטאים הוא כאמור לקראת הימים הנוראים, הווי אומר: שלהי אלול וראשית תשרי, ואילו זמנו של וידוי מעשרות הוא בחודש ניסן, כמפורש במסכת מעשר שני – "במנחה ביום טוב האחרון היו מתודין" (ה, י).

אולם המלבי"ם בפירושו לכתוב (דברים יג, יג) עמד על המשותף לשני הוידויים:

כשאדם יאמר חשבון מעשיו לפני ה', הן כשעבר על מצות ה' והן כשעשה כמצות ה' – נקרא בשם וידוי, שעניינו דברים הנאמרים בלחש לפני מלך המשפט. כי אם עבר על מצות ה', אם ישמיע לאחרים הלא אמרו חז"ל: 'חציף עלי מאן דמפרסם חטאיה'. ואם כשעשה כמצות ה' אם ישמיע – הרי הוא המתייהר וגם שיבוא לדבר שקרים מפני הבושה.

ב. המשותף לוידוי על חטא ולוידוי מעשר

אכן בהלכה מודגש ששני הוידויים צריכים שייאמרו לפני ה'. כך כתב הרמב"ם בהל' תשובה א, א:

מגזרת תודה, הבאה מתוך הכרת הטובה של המטיב, ומגזרת התוודות והודאה על האמת. שכן שם הדברים "מתאימים זה לזה" בכך שיש כאן שני פנים של הודאה על האמת, זו מצד שלימותו של הנותן וזו מצד חסרונו והחטאותיו של המקבל. והצד השווה הוא שבשניהם חב המתוודה: כאן הוא חב תודות וכאן חב עונש (אלא שמבקש הוא שיעבירו את עונו ויחסכו ממנו את העונש). אולם שני הוידויים שבענייננו הרי הם פונים – כל אחד לכיוון הפוך.

4. אמנם נראה שר"ע ספורנו ראה בוידוי מעשרות וידוי על חטאים. שכך הוא משמיע בביאורו לכתוב: "בערתי הקדש מן הבית – בחטאינו ובעוונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות, אשר להם היו ראויות תרומות ומעשרות כאמרו: 'אטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם' (יחזקאל כ, כ), וזהו וידוי מעשר שהזכירו רבותינו ז"ל... וגם נתתי ללוי... ואמר... מודה אני כי גדול עווני שגרמתי לבער הקדש מן הבית". (דברים יג, יג).

הרב יהודה שביב

מצות עשה להתוודות לפני ה' אחר שמוציאין כל המתנות שבזרע הארץ וזהו הנקרא וידוי מעשר (רמב"ם הלכות מע"ש יא, א); כל המצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר על אחת מהן... כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני האל ברוך הוא.

אלא שבעוד שבוידוי מעשר מפורש בכתוב "ואמרת לפני ה' אלהיך..." (דברים יג, יג), לא מפורש כן לגבי וידוי על חטא, אלא רק נאמר: "איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם... והתודו את חטאתם אשר עשו" (במדבר ה, ו-ז). ואפשר שלמדו מן המפורש בוידוי מעשר לאשר סתמה התורה לגבי וידוי על חטאים.⁵

ועוד צד משותף לשני הווידויים. שאף שהם נראים כנספחים למצווה שהיא המצווה העיקרית – תשובה בוידוי על חטא; ביעור מעשרות בוידוי מעשר – הרי בשניהם הווידוי הוא הנמנה כמצווה ואילו המצווה אינה אלא כרקע המאפשר את המצווה.

כך בוידוי על חטא, כפי שעולה מהניסוח ברמב"ם: "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו – חייב להתוודות..." (ריש הלכות תשובה),⁶ וכך בוידוי מעשר הנמנית כמצווה בפני עצמה (סה"מ מ"ע קלא), בעוד שביעור מעשרות אינה נמנית לעצמה אלא כלולה במצות הווידוי.⁷

ג. מצוות מסיימות

שני הווידויים מופיעים כמצוות מסיימות. וידוי על חטא עם סיום השנה; וידוי מעשרות עם סיום מצוות התורה. וידוי על חטא עם סיום השנה הוא

5. ואמנם מצינו בוידוי על חטאים עניין שייאמר הווידוי באוזני זולת – "שבת גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עבירות שבינו לבין חבריו לאחרים" (הלכות תשובה ב, ה). בכל זאת מדגיש הרמב"ם בתחילת ההלכות שיהיה הווידוי לפני ה'. וכך גם בספר המצוות מ"ע עג: "הוא שציוונו להתוודות על העוונות לפני האל" ראה בענין זה: הרב אליהו בקשי דורון, "בגדר וידוי מעשר ומצות וידוי על חטאים", שו"ת בנין אב, חלק ב, עמ' ריא-רטז.

6. הארכתי בעניין זה במאמרי: 'התשובה – מצוה או עצה', מורשה, ו (תשל"ד), עמ' 30-37.

7. עמדו על כך: מנחת חינוך מצוה תרז; הראי"ה קוק, שו"ת משפט כהן, סימן נה.

וידוי על חטא ווידוי מעשר

הווידוי הנאמר בלילי סליחות והוא נאמר פעמים אחדות ביום כיפורים האמור לכפר על חטאות השנה שעברה. וידוי מעשרות מסיים את המצוות שבתורה. שכן אחריו תבואנה עוד שתי מצוות שהן כלליות ונוגעות לכל התורה כולה.⁸

ונראה שנקבעה מצווה זאת כאחרונה שכן יש בה כמין הד חוזר לקול שנשמע משאר המצוות. שאם כל התורה והמצוות הן כמין קול א-לוהי הקורא לאדם מישראל ומבקש ותובע ממנו, הרי בוידוי מעשרות נשמע קולו של האדם מישראל שהוא כמבקש מריבונו של עולם:

השקיפה ממעון קדשך מן השמים

וברך את עמך את ישראל

ואת האדמה אשר נתת לנו

כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש (דברים כו, טו).

אף ניתן להבין כי מה שהוסיפו חז"ל לדברים אלה – "השקיפה ממעון קדשך... – עשינו מה שגזרת עלינו, אף אתה עשה מה שהבטחתנו" (משנה מעשר שני ה, יג; ספרי) מכוון לא רק לדברים כפשוטם, היינו מה שגזרת עלינו בביעור מעשרות, אלא גם במובן כולל מה שגזרת עלינו בכלל בתורתך.

והנה בכך הופך עצמו היחיד המתוודה לכעין שליח ציבור המתפלל עבור הכלל כולו. שבדברי הווידוי דיבר הוא בלשון המדבר בעד עצמו – "בערתי... נתתי... לא עברתי ולא שכחתי לא אכלתי... שמעתי בקול ה' א-להי עשיתי ככל אשר צויתני", אבל בתפילה המצורפת הוא מבקש על כלל כולו – "וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו". בכך הופך הוא להיות לכעין כהן גדול הנכנס לפני ולפנים ומבקש על כל ישראל!

8. מצות הקהל בה מצווה העם כולו להיקהל ולהאזין לקריאת התורה מפי מנהיג העם. ויש בה כמין קבלת תורה מחודשת. ומצות כתיבת ספר תורה, המוטלת על כל יחיד והיא כמין קבלת תורה פרטית שלו. וראה במאמרי: 'למיקומן של מצוות מקרא ביכורים ווידוי מעשרות', מגדים, י (שבט תש"ן), עמ' 39-44.

הרב יהודה שביב

ד. מודה על העבר ומבקש לעתיד לבוא

שנינו במשנה בברכות (פ"ט מ"ד):

הנכנס לכרך מתפלל שתיים: אחת בכניסתו ואחת ביציאתו...
ונותן הודאה לשעבר וצועק על העתיד לבוא.

מידה ראויה זאת ניתן לראות בשתי המצוות הסמוכות זו לזו – מקרא ביכורים ויודי מעשרות. שבמקרא ביכורים בולטת ההודאה על העבר על הביאה אל הארץ ואל המקדש ועל פרי האדמה ועל כל הטוב שנתן לו ה' ולביתו. ואילו בוויודי מעשרות נשמעת הצעקה והבקשה לעתיד לבוא לברכת העם והאדמה.

נימה כפולה זאת נשמעת לנו גם בוויודי על חטא שבה מודה (מתוודה) האדם מישראל על העבר ומבקש על העתיד לבוא. שמא תאמר: ניחא בוויודי מעשרות שאדם מבקש השקיפה וכו', שכן הוא עשה את שנצטווה עליו והפריש ונתן לכתן וללוי ולעני, אבל המתוודה על חטאים באיזה פנים בא הוא לבקש ולתבוע? מסתבר שנאמנים בזה דברי חז"ל שבתשובה מאהבה אף זדונות נהפכות לו לחוטא לזכויות, כמו שלימד ריש לקיש: "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות" (יומא פו ע"ב).⁹

והנה תופעה זאת על הפיכה מרעה לטובה נמצאת לנו גם לגבי ויודי מעשרות, שכן בוויודי משתמש המתוודה בביטוי 'השקיפה ממעון קדשך', ואמרו על כך:

רבי הונא בר אחא בר ר' אלכסנדרא: בוא וראה כמה גדול כוחן של עושי מצוה, שכל השקפה שבתורה ארורה,¹⁰ וזה בלשון ברכה (ירושלמי מעשר שני ה, ה).

ואף רש"י בפירושו לבראשית יח, טז כתב:

9. וזו מעלה גדולה שאף משה בתפילתו לא ביקש כל כך. שלמדנו: "מהו שאמר משה 'נשא עון ופשע וחטאה' – אמר משה לפני הקב"ה ריבוננו של עולם, בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה – עשה להם זדונות כשגגות" (יומא לו ע"ב).
10. כמו למשל באמור לגבי המלאכים "וישקיפו על פני סדום" (בראשית יח, טו). או "וישקף ה' אל מחנה מצרים" (שמות יד, כב).

וידוי על חטא ווידוי מעשר

כל השקפה שבמקרא¹¹ לרעה, חוץ מן 'השקיפה ממעון קדשך',
שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת רוגז למדת רחמים.

נראה ששני הווידויים מזינים זה את זה וביותר מאזנים זה את זה. בווידוי על
חטא מבטא האדם את עליבותו ואת אפסותו. אבל בווידוי זה עצמו ביטוי
לגדולתו של האדם, שהוא יחידי בבריאה היכול לעמוד כך מול קונו. ועל
תופעה בלבדית זאת אנו מכריזים אחת בשנה, בתפילת נעילה של יום
הכיפורים:

אתה הבלדת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך.

והווידוי השני מאידך — מכללו עולה שבחו של האדם שעשה את שנצטווה
עליו בלא לחסר דבר.¹²

11. כבר עמד התורה תמימה (דברים כו, ו) על שינוי הלשון שבין הירושלמי 'כל השקפה
בתורה', לאמור ברש"י 'כל השקפה במקרא', ובירר שזו של הירושלמי מדוייקת יותר, שכן
בפסוקי מקרא מצינו השקפה שהיא לטובה.

12. דו-אנפיות זו באדם מוצאת לה ביטוי במדרש חכמים בבריאת אדם הראשון, שנדרשו
לכתוב 'אחור וקדם צרתני' (תהלים קלט, ה) ובין השאר דרשו: "אם זכה אדם אומרים
לו: אתה קדמת למלאכי השרת, ואם לאו אומרים זבוב קדמך, יתוש קדמך, שלשול זה
קדמך" (ב"ר ח, א). ובאה לידי ביטוי קיומי באמרותיו של הרבי רש"ב מפשיסחא שדרש
על הכתוב 'גדילים תעשה לך' (דברים כב, יב): תכניס בתוכך גדולות לא להיות נפול
בעיניך (מובא בילקוט מאמריו 'קול מבשר' עמ' קעב). והוא היה אומר לתלמידיו: כל אחד
מכם צריך שיהיו לו שני כיסים, כדי שיוכל להשתמש באחד או בשני לפי הצורך. בכיס
הימני מונח המאמר 'בשבילי נברא העולם' ובכיס השמאלי – 'אני עפר ואפר' (מובא
ב'אור הגנוז' למ' בובר, עמ' 526).